

Fedinec Csilla: Ukrajna, nacionalizmus, kisebbségek. Etnopolitika és parlamenti képviselők Gorbacsov utolsó éveitől a második Trump-korszakig. Budapest, Gondolat Kiadó, 2025, 466 p.

Már a címet olvasva világossá válik, hogy a kötet tág horizonton át követi az etnopolitikai változásokat és narratívákat. A szerző jól ismert Ukrajna-politikatörténeti és kisebbségkutatói munkássága révén – gyakori terepmunka, egyebek között a háború alatt is – megalapozott elemzést ad.

A téma aktualitásához kétség sem férhet. Az Orosz Föderáció az Ukrajna elleni teljes körű invázióját 2022 februárjában többek között az orosz nyelvű ukrán állampolgárok jogainak megsértésével indokolta. A kisebbség körüli viták okozzák 2011 – a Magyar Ukrán Kisebbségi Vegyes Bizottság munkájának felfüggesztése –, de különösen az orosz-ukrán háború 2014-es kitörése utáni, kisebbségekkel kapcsolatos ukrainai jogalkotással kapcsolatosak az Ukrajna és Magyarország közötti politikai nézetkülönbségeket, sőt, nem túlzás azt mondani, nemegyszer súlyos konfliktusokat.

A szerző a könyv első fejezeteiben a nacionalizmus mibenlétét, formáit és politikai befolyását vizsgálja Ukrajnában. Egyik legfontosabb üzenete, hogy a nacionalizmus nem kizárólag negatív jelenség, sok esetben pozitív kohéziós szerepe is lehet: például a hadseregben vagy a közösségi identitás formálásában. A szélsőséges nacionalizmus képviselői csak ritkán jutottak parlamenti támaszhoz, és többnyire negatív propagandacélokból használták fel őket. Fedinec több fogalmat – mint az Azov-ezred, eurázsianizmus, banderizmus, posztkolonializmus, szolidaritás, „jó oroszok” dilemma – bevon a vizsgálatba, hogy árnyaltabban tárja fel a politikai diskurzusokat és narratívákat. Az ország függetlenedése utáni évtizedekben a nacionalista erők nem voltak különösebben népszerűek a választók körében és csekély

befolyást gyakoroltak a politikai folyamatokra. A nacionalista pártok közül egyedül a Szabadság Pártnak sikerült bejutnia a törvényhozásba, az is főleg az akkori hatalompártnak, a Régiók Pártja háttértámogatásának volt köszönhető, mert egyrészt ezzel akarták elriasztani a választókat a nemzeti erőktől, másrészt Viktor Janukovics akkori ukrán elnök ezzel akarta bebiztosítani győzelmét a következő elnökválasztáson.

Az olyan szervezetek, mint a Jobb Szektor vagy az Azov és társaik nem politikai karriert futottak be, hanem katonait, ezzel pedig Ukrajna védekező képességeinek megerősítésében játszottak fontos szerepet, először mint az „oligarchacsoportok” által finanszírozott informális alakulatok, majd fokozatosan beolvadtak a hadseregbe és a nemzeti gárdába. Minderre azért volt szükség, mert Oroszország még 2014-ben megtámadta Ukrajnát, alig leplezve foglalta el, majd nyilvánította sajátjának a Krímet, amit a nemzetközi jog nem ismer el, és leplezetten ugyan, de a világ számára teljes egyértelműséggel fegyverrel és katonai erővel szította a donbászi fegyveres konfliktus kialakulását, majd fenntartását. Erre következett 2022 elején a nyílt invázió egy szuverén ország, Ukrajna ellen. Azok finanszírozták, akik a saját országukon belüli befolyásuk erősítésének eszközt látták bennük.

Ennek fényében a szerző arra a következtetésre jut, hogy Ukrajnában nem a „nacionalizmus”, hanem a „patriotizmus” volt uralkodó ideológia, a 2014 utáni kisebbségi jogokat megvonó jogi aktusok pedig azzal az orosz ideológiával próbálták szembeszegülni, amely megpróbálja tagadni az ukrán nemzet létezését is, hiába a jelentős eltérés az orosz nyelvtől, a mentalitástól és a társadalom értékrendjétől is. Ez politikai hibákhoz is vezetett egy rendkívül kiélezett geopolitikai helyzetben, ugyanakkor a magyar kisebbség is leginkább a magyarországi politikán keresztül, s kevésbé mint az ország kisebbségi csoportja vett részt

ezeknek a folyamatoknak a vitájában. Különösen kiélezetté vált a helyzet 2022 után, ami e kisebbségi csoportot sokféle tekintetben nehéz helyzetbe hozta: egyrészt az állampolgársági ország iránti lojalitás és az anyaállam erőteljes Ukrajna-ellenes álláspontja közé szorulva, amelynek folyamata szintén kibontásra kerül a könyvben.

A széles körű politikai kontextus nélkül nem lehetne valóban megérteni a kisebbségpolitika alakulását, ez a felismerés a kötet egyik legfőbb erőssége. A fókusz a kisebbséget érintő kérdések közül a parlamenti munkára: a kisebbségi képviselőre és a kisebbségi jogalkotásra fókuszál. A „kisebbségek” nemcsak a magyarokat fedik le, hanem minden nemzeti és etnikai kisebbséget, s ez páratlan összehasonlításra ad lehetőséget. Fedinec Csilla hangsúlyozza, hogy Ukrajnában a kisebbségi csoportok – például a kárpátaljai magyar közösség – nem marginális politikai szereplők, hanem aktív tényezők a politikai arénában. A könyv részletesen vizsgálja, miként alakult parlamenti képviselőjük a különböző időszakokban, milyen szerepet játszott a nyelvpolitika, és hogyan befolyásolta mindez a társadalmi interakciókat. A mű azt is vizsgálja, mennyire volt Ukrajna szuverén a nagyhatalmak – például Oroszország, a Nyugat, az EU – geopolitikai nyomása alatt, és milyen módon reagáltak erre a kisebbségi politikák.

Ahogy a szerző megjegyzi, a választási rendszer és a pártrendszer kialakulása Ukrajnában valóban kaotikus folyamat volt. A választási jogszabályok instabilitását jelezte az is, hogy az elfogadott (mind a parlamenti képviselők, mind az államfő, mind az önkormányzatok megválasztására vonatkozó) törvények egyes rendelkezései nem feleltek meg az alkotmányos követelményeknek, Ukrajna Alkotmánybírósága többször is kimondta, hogy a választási törvények egyes rendelkezései alkotmányellenesek, ami a vonatkozó rendelkezések érvénytelenítését eredményezte, amit az uralkodó ukrán politikai csoportok sokszor ki is használtak a hatalmuk megszilárdítására.

A szerző részletesen elemzi az 1990-ben kezdődő parlamenti választási folyamatokat. Következtetést vont le Ukrajna jelentős politikai polarizációjáról az ország „nyugati” és „keleti” része közt a választási versenyek során. A tényleges törésvonal nem annyira Ukrajna etnikai vagy nyelvi hovatarozásában jelent meg, hanem sokkal inkább az ország jövőbeli geopolitikai irányvonal-választásában rejlik. Mivel Nyugat-Ukrajna politikailag aktívabb volt, a legtöbb esetben rá tudta kényszeríteni akaratát Kelet-Ukrajnára az EU- és a NATO-integráció elmélyítésére vonatkozóan, ellentétben Kelet-Ukrajnával, amely az Orosz Föderációval való politikai és gazdasági együttműködés erősítését szorgalmazta.

Ami a nemzeti kisebbségek parlamenti képviselőit illeti, Ukrajnában a nemzetiségi parlamenti képviselő alanyi jogon sosem volt biztosítva, ennek ellenére minden ciklusban voltak nemzetiségi parlamenti képviselők. A kisebbségek parlamenti képviselőivel a választási törvények nem foglalkoztak, törvényben lefektetve az 1998. és a 2012. évi vonatkozó jogszabályokban van, hogy az egyéni körzetek kialakításánál figyelembe vehető a tömbben élő nemzetiségek területi elhelyezkedése is, de ez így is inkább hol sikeres, hol sikertelen politikai alkuk kérdése volt.

A könyv részletesen elemzi a nemzeti kisebbség oktatási és nyelvi jogait biztosító jogszabályokat Ukrajnában az 1980-as évek végétől napjainkig. Megjegyzendő, hogy ma már az ukrán független szakértők többsége is hibának minősíti a magyar kormány részéről is negatív reakciót kiváltó és az ukrán–magyar kapcsolatokat máig jelentősen hátráltató 2017-es oktatási törvény, valamint a 2019-es államnyelvi törvény eredeti szövegéből következő jogállapotot.

A fent említett törvények valójában az ukrán államnyelv megerősítésére irányultak az orosz helyett, amely a szovjet „hagyományok” alapján sokáig domináns maradt Ukrajnában a nyilvános térben. De elszármított elfogadásuk károsan érintette a nemzeti kisebbségek jogait, amire a Velencei Bizottság ajánlásai is fel-

hívták a figyelmet. A 2023 decemberében, a történelmi EU-csúcs előtt, amikor az EU 26 országa támogatta az Ukrajnával való tárgyalások megkezdéséről szóló politikai döntést, Ukrajnának sikerült e jogszabályok alapvető hiányosságát kiküszöbölni azzal, hogy – ugyancsak a Velencei Bizottság ajánlására – azon nemzeti kisebbségek (közösségek) esetében, amelyek az Európai Unió valamely hivatalos nyelvét beszélik, megszüntette a joghatárnyokat, s visszavonta az anyanyelven való tanulást korlátozását is. Magyarország azonban ezt nem veszi tudomásul, valós és a valóságot nélkülöző indokokra egyaránt hivatkozva akadályozza Ukrajna EU-s közeledését, amit az a maga részéről a biztonsági garanciák elengedhetetlen részének tart, és 2014 óta tartó háborús küzdelmei legfőbb céljának: az európai családdal való egyesülést az eurázsiai ideológia autokrata világával szemben.

Fedinec Csilla kötete jelentős tudományos és problémaorientált munka Ukrajna etnopolitikai megértéséhez. A nacionalizmus és kisebbségpolitika sokszínűségét – amely gyakran leegyszerűsítő narratívák árnyékában vesz el –, világos, alapkutatással alátámasztott és emberi példákkal is illusztrált formában mutatja be. A könyv szakértőknek és a téma iránt érdeklődőknek egyaránt gazdag forrás, miközben nyelvezete és szerkezete lehetővé teszi, hogy a témára nyitott, szélesebb olvasóközönség számára is értelmezhető legyen.

Bertalan Olekszandr

Molnár-Kovács Zsófia: A dualizmus kori magyar középiskolai történelemtankönyvek Európa-képe. Pécs, Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottsága, 2025, 415 p.

Molnár-Kovács Zsófia legújabb monográfiáját tartom a kezemben, amely az MTA PAB Neveléstörténelmi Munkabizottsága kutatói műhelyének sorozatában jelent meg, s a szerző évtizedes kutatómunkájának eredményeit foglalja össze. A mű a dualizmus kori magyar

középiskolai egyetemes történelemtankönyvek Európa-képét vizsgálja, interdiszciplináris módszerekkel, széles körű forrásbázisra támaszkodva. A szerző doktori értekezésének továbbfejlesztett, bővített változatát adja közre, amely hiánypótló vállalkozás a hazai tankönyvkutatásban.

A kötet szerkezete átgondoltan, logikus rendben vezet végig az olvasót a kutatás teljes ívén, a téma kijelölésétől és elméleti meg-alapozásától kezdve a módszertani apparátus bemutatásán és az elemzésen át egészen az eredmények szintéziséig. A fejezetek egymásra épülnek, világosan követhető gondolati ívet alkotva, amely a monográfia tudományos hitelességét és áttekinthetőségét is erősíti.

A szerző az *Előszó*ban a személyes és a tudományos indíttatásairól számol be. Kutatói érdeklődése a pécsi bölcsészkaron, Fischerné Dárdai Ágnes professzor asszony kurzusain bontakozott ki, majd fokozatosan alakult ki az a történelmi–neveléstudományi nézőpont, amely meghatározza a kötet szemléletét. Molnár-Kovács hangsúlyozza, hogy a dualizmus kori tankönyvek vizsgálata nem csupán történelmi forrásfeltárás, hanem identitástörténelmi jelentőségű vállalkozás is: a tankönyvek a korszak oktatáspolitikájának és kulturális önrétegzésének tükröi.

A *Bevezetés*ben (I. fejezet) nem csupán a kutatási téma megjelölésére és indoklására szorítkozik a szerző, hanem alaposan feltérképezi a kutatás értelmezési keretét is. Molnár-Kovács itt rögzíti azokat a dimenziókat, amelyek mentén a későbbi elemzése felépül: az időbeli (a dualizmus kora mint történelmi keret), a térbeli-intézményi (a történelmi Magyarország középiskolái), a műfaji (a történelemtankönyv mint forrástípus), valamint a tematikus (az Európa-kép vizsgálata) szempontokat. Ezt egészíti ki a kortörténelmi, iskolatörténelmi és tankönyvtörténelmi kontextus áttekintése, amely biztosítja a vizsgálat tágabb történelmi beágyazottságát. A *Bevezetés* másik fontos eleme, hogy pontosan meghatározza a vizsgálati forráskorpuszt és azokat az elméleti-módszertani előfeltevéseket, amelyek a kuta-